

Estul
naivităților
noastre

Gabriel Liiceanu (n. 1942) este una dintre figurile marcante ale Școlii de la Păltiniș; personalitate civică și academică, filozof, eseist și scriitor. *Jurnalul de la Păltiniș* este un bestseller al anilor '80, mijlocind pentru public întâlnirea cu modelul cultural construit de Noica. Din aceeași perioadă datează traduceri din Platon și primele traduceri din Heidegger, la a cărui cunoaștere în România va contribui esențial. *Apel către lichele* devine un manifest al conștiinței civice românești. După 1990, seria volumelor de filozofie inițiată de *Tragicul* continuă cu *Cearta cu filozofia* și *Despre limită*. În seria *Despre minciună*, *Despre ură*, *Despre seducție*, filozofia se deschide spre un discurs mai eseistic și implicat în viața cetății. *Ușa interzisă*, *Scrisori către fiul meu* și *Întâlnire cu un necunoscut* îl impun ca pe unul dintre cei mai importanți și citați autori de „literatură personală“ din România.

Gabriel Liiceanu

**Estul
naivităților
noastre
27 de interviuri
1990 – 2011**

Oare ne putem apăra prin cuvinte?

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactori: Cătălin Strat, Georgeta-Anca Ionescu
Coperta: Mihail Coșulețu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Radu Dobreci, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2012

ISBN 978-973-50-3490-0
Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Națională a României

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30 / 0372 189 509

O scenă pe care nu călcasem niciodată până la 48 de ani

Îmi amintesc că într-o discuție cu Noica a venit la un moment dat vorba de rostul interviului. Despre ce trebuie să fie un interviu? Cine e chemat să dea interviuri? Ce este de fapt un interviu? Noica susținea un punct de vedere rigorist. Atât ca ziarist, cât și ca interviuat, trebuie să fii zgârcit cu interviurile: se cuvine ca interviurile să fie scurte, pe o singură temă și să vizeze lămurirea opiniei publice într-o direcție care presupune avizul unui specialist. Exemple. – Se anunță o nouă apariție a cometei Halley. Directorul Observatorului Astronomic este rugat să dea detalii în această privință. – Apar primele semne ale unei crize economice. Un analist financiar este rugat să răspundă la câteva întrebări bine țintite pe această temă. – Vânătoria de balene va face să dispară balenele? Câte balene mai sunt în clipa de față pe glob? Este interviuat un specialist în ecosisteme.

Totul, în această carte de interviuri, contrazice regulile enunțate mai sus. Se vorbește imens, temele nu sunt lesne de fixat, celui interviuat nu i se cere să vorbească în virtutea unei specialități atestabile printr-o diplomă. E limpede că nu suntem într-o lume

instalată în propria ei ordine și că nu un detaliu sau altul se cere limpezit. Aici, cuvintele sunt mobilizate într-un regim de urgență. Nu e vorba de lămuriri punctuale, ci de o reconstrucție globală și de teme care angajează viața tuturor. În joc este o reparație a Istoriei și încercarea de a ieși dintr-un trecut traumatic. Iar prezentul este neliniștitor tocmai pentru că amenință configurația viitorului. Se trăiește cu teama că s-ar putea întâmpla din nou ceva rău, altfel rău decât înainte, folosindu-se materialul, distorsiunile și tehnicile cu care operase răul de până atunci. Pericolul este o nouă adjudecare a scenei publice de către vechii protagoniști, care sunt pe cale să-și schimbe costumele și să-și distribuie rolurile pentru a juca în noua piesă. Una care, pe afișele Istoriei, nu mai poartă titlul de „socialism victorios“, ci de „democrație“ și de „piață liberă“. Iar nouă ni se cere să asistăm la spectacol – dar fără comentarii! – și să admirăm „consensual“ performanțele contorsioniștilor de profesie. Or, tocmai despre comentarea noii piese a istoriei e vorba în aceste pagini.

Ce fel de lume era aceea de unde începe totul în această carte, lumea de după 1990? Istoria pornise la galop și atelajul societății se putea răsturna în orice clipă. Sau putea s-o apuce pe un drum greșit. Era o lume în care intram clocotind de speranțe și în care singurul lucru pe care-l aveam la îndemână erau cuvintele. – Ce lume e aceasta în care ne aflăm acum, douăzeci și doi de ani mai târziu? E lumea în care am devenit prizonierii clasei politice. Nu ai „partidului unic“, ci ai unui tip unic de politician care, indiferent de partidul

din care vine, posedă acel geniu unic de a converti totul, sub masca interesului comunitar, la interesul persoanei. El e cel care, în acest răstimp al istoriei, a adaptat la specificul național (umanitatea începe și se termină cu „noi și ai noștri“) noua figură politică a democrației. Puterea nu e decât drumul cel mai scurt către profitul personal maxim. De aici grupările și regroupările de forțe. Important e să dispui de ceva care aparține tuturor fără să trebuiască să dai socoteală. Adică de a-ți asigura, odată cu profitul fraudulos, impunitatea. Atât de vulgar e, până la urmă, totul.

Iar cărturarii? Cum pot ei riposta cu mâinile goale (cu „cuvintele goale“) la marile manevre politice și la infrastructurile mistificării? În această luptă purtată cu ajutorul cuvintelor, de pe ce poziție vorbește cel care răspunde la întrebări și care e gata oricând să explice? Ce speră el să obțină la capătul unui efort ale cărui efecte nu se văd niciodată? Am căutat să aflu, uitându-mă înapoi la paginile adunate în acest volum, ce anume m-a îndemnat să accept în mod sistematic o formă de manifestare publică pentru care nici unul dintre noi nu era pregătit și care în plus, temperamental vorbind, îmi e dezagreabilă. Iată ce răspunsuri am găsit.

– După 1990, odată sechestrul pe libertate suspendat, n-a mai existat nici o justificare pentru gestul, devenit la noi reflex, de a întoarce spatele istoriei. „Animalul politic“ se retrzea în fiecare individ. Faptul că vreme de câteva decenii avuseserăm un plasture pe gură nu putea motiva, din clipa în care acesta fusese înlăturat, persistența în tăcere. Libertatea de a vorbi

despre „treburile cetății“ după o lungă perioadă de muțenie impusă îl obliga acum pe orice intelectual umanist să facă față unei datorii care apăruse peste noapte în viața sa: „datoria civică“.

– E adevărat: istoria se făcuse câteva decenii peste capetele noastre. Dar se mai putea accepta acest lucru, atunci când istoria însăși pretindea să fie făcută prin participarea tuturor?

– Obligația unui intelectual umanist de a vorbi vine din chiar calificarea sa. Formându-l, societatea l-a plătit pentru a se exprima nu numai în numele său, ci și în al celor care nu au suficiente cuvinte pentru a spune ceea ce gândesc. Și pentru că, făcând asta, răspunderea lui e mare, el are „obligația morală de a fi inteligent“.

– Tot în seama lui cade sarcina de a le explica mereu contemporanilor săi opțiunile posibile de conviețuire și riscurile pe care și le asumă oamenii atunci când aleg. El trebuie să-i ajute pe ceilalți să-și formeze o cultură a alegerii, adică să ajungă să aleagă *în cunoștință de cauză*.

– Dar nu tot el trebuie oare să propună o interpretare coerentă a ceea ce am trăit cu toții și să descrie felurile în care lucrul trăit ne-a alterat calitățile comunitare și capacitatea de a socializa în mod civilizată? De aici înclinația lui de a identifica tipurile umane care au făcut cu puțință distorsiunea istoriei și care acum, în noile condiții, proliferază demagogic ca salvatori ai nației și ca artizani ai viitoarei societăți.

– Din această pricină, orice intelectual umanist care își respectă statutul va juca, vrând-nevrând, rolul de „moralist de serviciu“ al societății. El se va raporta în

mod spontan la un ideal de umanitate și va considera că valorile care definesc acest ideal sunt eterne. În consecință, el va simpatiza cu acele proiecte de guvernare și de organizare a cetății care coincid cu promovarea acestor valori, fără să intre în jocul pasiunilor politice.

Evident, funcția de moralist pe care intelectualul acesta și-o asumă singur (în virtutea termenului vag de „conștiință“) este ingrată. Să nu ne mirăm că pentru el lucrurile se vor termina întotdeauna prost. Dar însuși faptul de a deranja, de a fi antipatic, hulit și, la limită, reprimat este, pentru intelectual, singura garanție că s-a achitat cum trebuie de funcția lui socială.

Cum singurul capital al unui asemenea tip uman este cuvântul, cu fiecare invocare publică a cuvântului se pune problema eficacității lui. Pot oare cuvintele să facă lumea mai bună sau s-o ferească de primejdii? Putem lupta prin cuvinte? Ne putem apăra cu ele?

Dacă privim din nou la locul în care ne aflăm, răspunsul spontan este *nu*. Cuvintele celor care *au vorbit*, în acești douăzeci și doi de ani, nu au schimbat lumea. (Au împiedicat-o oare să devină mai rea?) Rămâne atunci întrebarea: cum se explică valurile de ură, apărute după 1990, ce s-au revărsat peste puținii intelectuali care au luat în serios posibilitatea, dreptul și, la o adică, obligația de a spune ceea ce cred? Poate că în nici o altă țară ieșită din comunism nu s-au produs și nu s-au difuzat atâtea infamii precum cele strânse în jurul oamenilor de cultură de la noi care *au vorbit*. Acestora le-au fost batjocorite numele, familiile, onestitatea intelectuală, le-au fost răstălmăcite cuvintele, le-a fost terfelită imaginea publică. S-a mers până

acolo, încât au fost puși pe liste și li s-a cerut moartea. E teribil să vezi că, după douăzeci și doi de ani de viață politică ce își spune „democratică“, câțiva dintre noi continuăm să simțim adevărul acestei propoziții rostite de Petru Creția în 1990 pentru a descrie condiția intelectualului în România odată cu instaurarea comunismului: „A fi intelectual era egal cu un pericol.“*

Dar de ce toate acestea, de vreme ce cuvintele n-au putut schimba lumea? Pesemne pentru că, atunci când macularea tinde să dea regula, nimic, în jur, nu trebuie să rămână curat. Alt răspuns nu am.

G.L.
mai 2012

---

* Acest comportament față de intelectualii incomozi, promovat și încurajat în luările de poziție ale unor lideri politici recenți și ale unor ziare și posturi de televiziune private, trimite în mod nemijlocit la metodele de teroare introduse în viața societății românești imediat după alegerile măsluite din 1946. Iată ce scria Petru Creția într-un articol publicat în 1990 în *Revista 22* despre tratamentul la care au fost supuși intelectualii, odată cu intrarea în această perioadă a istoriei: A început imediat „o sumbră perioadă de teroare promovată de partidul comunist român, care a folosit metode criminale împotriva oricărui cetățean care încerca să gândească liber [...]. A fi intelectual era egal cu un pericol. [...] Au murit oameni numai pentru că deschideau o carte.“

Notă asupra ediției

Cinci dintre cele douăzeci și șapte de interviuri aflate în acest volum au apărut deja în volume publicate anterior la Humanitas. „Există două măsuri și două memorii pentru aceleași fapte?“, „Serată muzicală. Zece oameni care trebuie împușcați pentru a avea liniște în țară“ și „Pedagogia urii“ au apărut, toate, în volumul *Apel către lichele*, ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 2005. Interviul „Călătoria unui grup solitar într-un spațiu oarecum invizibil“ a apărut, cu titlul „Ce înseamnă a-l fi trădat pe Noica?“, în volumul *A cincea roată* (Editura Humanitas, București, 2005, pp. 99–112), editat de Robert Șerban. Interviul „Comportamentul meu public nu este ghidat de pasiuni politice, ci de indignări morale“ a apărut, cu titlul „O gândire politică de anvergură nu e de dreapta sau de stânga, ci e doar inteligentă, adevărată și dreaptă“, în volumul *Repere intelectuale ale dreptei românești* (Editura Humanitas, București, 2010, pp. 189–210), editat de Cristian Pătrășconiu.

I

*Se mai poate întoarce
spatele istoriei?*

Între chilie și agora

februarie 1990

DAN PAVEL — *În tânăra noastră democrație ne lipsesc multe, dar în primul rând competențele de gândire și autoritățile morale. Ca orice autentic filozof, Gabriel Liiceanu are competență teoretică și un credit moral indiscutabil.*

Deși riscantă pentru propria operă, ieșirea în politic a „iubitorului de filozofie“ nu poate fi decât profitabilă pentru societate. Practicant al exercițiului benedictin al culturii, obișnuit să scrie cărți ale interpretării și onestității pentru un public restrâns și exigent, să traducă din marile surse ale istoriei filozofiei, marginalizat în vechiul regim dictatorial, Gabriel Liiceanu poate avea un rol benefic în cultura prezentului. Față de colegii săi de generație, față de turma de „gânditori“ ancorați intereselor propagandei comuniste și aliniați în „frontul ideologic“, încă tânărul gânditor Gabriel Liiceanu are insurmontabilul avantaj de a-și fi păstrat puritatea rostirii filozofice, nealterată de retorica discursului totalitar, ceea ce-l creditează în ochii opiniei publice a sfârșitului de mileniu. Interviuul de față a fost realizat din dorința de a face dintr-un intelectual care a trăit anii dictaturii în „cumințenia filozofiei“ un reper spiritual.

Mărturisesc că intenționam să încep altfel interviul. Aveam chiar mai multe variante în minte, dar cred că

nu vă voi putea determina să ieșiți din starea în care vă aflați decât vorbind despre ceea ce vă frământă. V-am găsit tulburat de un telefon primit de la Piatra Neamț.

GABRIEL LIICEANU — Nu de la Piatra Neamț, ci de la Suceava.

— *De la Suceava. Spuneți că v-a sunat o muncitoare tipografă, în legătură cu apariția dumneavoastră de ieri-seară la televizor. Eu v-am povestit că astăzi, la redacție, a venit o ingineră, tot atât de nemulțumită de ceea ce văzuse, de cele pe care le-ați spus în fața studenților de la Arhitectură. Dacă puteți să le spuneți cititorilor: ce a fost cu acel film, cu întâlnirea de la Facultatea de Arhitectură? În ce context a avut loc intervenția văzută la televiziune?*

Ce este un student

— Am fost invitat, împreună cu alți membri ai Grupului pentru Dialog Social, de către studenții de la Arhitectură, la o discuție pe două probleme: cea a relației dintre studenți (în speță, intelectuali) și muncitori, precum și cea a deplinei liberalizări a televiziunii. În acel „Amfiteatru al Frescelor“ era o atmosferă extraordinară, un amestec de tinerețe dezlănțuită, de fum de țigară traversat de luminile reflectoarelor, de microfoane plimbate de la un om la altul, un soi de puritate spirituală împlântată într-un spațiu valpurgic. La un moment dat, un student a luat microfonul și m-a somat: „Spuneți-mi cine suntem noi! Noi nu mai știm cine suntem. Ce este un student? Spuneți-ne dumneavoastră, domnule Liiceanu, ce este un student?“

Ce straniu lucru am simțit atunci! Era prima oară în viață când puteam spune cu glas tare, altora, lucrurile pe care le gândisem pe tăcute în toți anii în care *expresia* gândurilor noastre fusese cenzurată. Fusese un fel de antrenament în tăcere pentru un meci care putea să nu aibă loc niciodată. Acum simțeam că „un filozof“, un om care gândește în singurătatea lui și într-un cerc de prieteni, era și el bun la ceva. Putea spune ceea ce alții gândeau confuz sau nu gândeau deloc. Așadar, m-am ridicat și le-am spus că studentul este capitalul de libertate al unei societăți, tocmai pentru faptul că el nu este *fixat* în nici un rol. Studentul e neatârnat, e devenirea care nu a înghețat într-un rol social, într-o funcție. El nu are încă o familie, nu depinde de un copil, de o profesie, nu tremură pentru locul pe care l-a ocupat în societate. Studentul este singurul al cărui rol este lipsa de rol. El este încă liber, neașezat, neconstrâns.

Prostia ca încremenire în proiect

Apoi, cu gândul la ce trăiserăm peste patru decenii, am vorbit despre prostie și am spus că prostia nu e un dat, nu e o insuficiență mentală, așa cum se crede îndeobște, confundându-se prostia cu imbecilitatea. Prostia este o faptă a libertății tale și, de aceea, ești răspunzător pentru ea. Orice spirit normal funcționează și avansează prin proiecte de viață. Mobilitatea proiectului este forma de normalitate a spiritului. Un spirit viu este capabil să-și critice în permanență proiectul, să-l modifice, să-l adapteze, la nevoie, când îi constată inadecvarea și inconsistența, să renunțe la el. Inteligența

este această veșnică mobilitate a spiritului, această neîncetată punere sub întrebare a proiectului propriu. Și, invers, prostia este fixism, este crispă pe proiectul propriu, este îngheț spiritual. Am definit prostia ca *încremenire în proiect*.

De obicei, această imobilizare a spiritului propriu se produce pe temeieri afective; este o formă de narcisism potentat: mă îndrăgostesc de ceea ce îmi aparține și, mai ales, de ideile mele. Vreau realizarea lor cu *orice preț*, tocmai pentru că *eu* cred în ele, pentru că sunt *ale mele*, pentru că mi-am investit ființa mea și viața mea în ele. Așa iau naștere marile fanatisme, așa pot fi uciși de dragul unei idei, al unui „proiect“, milioane de oameni. Comunismul a fost cea mai teribilă formă de înghețare în proiect din istoria ideologiilor și a omenirii și, de aceea, cea mai teribilă formă de prostie. Cei mai inteligenți oameni au devenit, încremenind în proiectul acestei utopii, proști. Această încremenire în proiect, deci această formă a prostiei care e comunismul, este, spre deosebire de alte forme ale prostiei, *o prostie vinovată*; pe altarul acestei încremeniri în proiect au fost jertfiți milioane și milioane de oameni. Orice totalitarism este o prostie, un îngheț spiritual, fascismul și comunismul deopotrivă. Ceea ce am trăit noi, românii, în zilele din decembrie și, odată cu noi, întreaga Europă nu este altceva decât ieșirea dintr-o lungă perioadă istorică a prostiei. Și puține țări au avut, ca noi, prilejul să experimenteze, întruchipată într-o singură persoană, dimensiunea prostiei ca încremenire în proiect: când se asociază cu puterea, prostia poate ancantiza ființa unui popor, poate distruge satele

și o civilizație milenară, poate distruge subsolul, solul și aerul unei țări, sufletele și mințile locuitorilor ei, bucuria, speranța și omenia. Evenimentele din decembrie au însemnat pentru noi ieșirea din imperiul prostiei înțelese ca încremenire în proiect. Rămâne, desigur, problema cât timp va dura dezghețul, *des-cremenirea* noastră, pentru că noaptea unei prostii istorice nu se spulberă în câteva zile.

Ei bine, această „luare de cuvânt“ a fost, fără să mi se ceară consimțământul, difuzată la televiziune, ieri, marți, 6 februarie, în cadrul unei emisiuni a studenților. Ceea ce formulasem cu gândul la două, trei sute de studenți a trecut în fața câtorva milioane de telespectatori cu straturi de mentalitate și cu niveluri de cultură și de accesibilitate la un anumit tip de limbaj diferite. Așa se face că au existat oameni care au înțeles că, acordând studenților un rol privilegiat, i-am denigrat pe muncitori.

— *Ce v-a spus tipografa de la Suceava?*

— Tocmai asta. Că ea a înțeles ceea ce voiam să spun, dar că nu acesta a fost și cazul colegilor ei. Îmi sugera să vorbim la un nivel de înțelegere care să fie la îndemâna oricui. Să nu uităm că marea majoritate a populației nu are acces la orice tip de cuvinte și formulări.

O cultură a alegerii

— *Păi, tocmai asta spuneți și dumneavoastră la Arhitectură.*

— Exact. Tot atunci am pledat pentru instituirea unor *Lección de inițiere în democrație* la televiziune.

Cuprins

<i>O scenă pe care nu călcasem niciodată până la 48 de ani</i>	5
<i>Notă asupra ediției</i>	11

I

Se mai poate întoarce spatele istoriei?

Între chilie și agora	15
Între adevăr și eficacitate	37
Există două măsuri și două memorii pentru aceleași fapte?	55
Serată muzicală. Zece oameni care trebuie împușcați pentru a avea liniște în țară	79
De ce e păgubos secretul într-o democrație	140
Pedagogia urii	157
„TVR va rămâne, probabil, ultima instituție socialistă a țării“	165
„E nevoie de o generație neîncărcată de povara unei istorii maculate“	174

„Oamenii ăștia mânjesc tot ce e curat la noi“	183
„Comportamentul meu public nu este ghidat de pasiuni politice, ci de indignări morale“	202
„M-am gândit să nu păstrez cuvintele doar pentru mine“	221

II

Pot oare cuvintele să facă lumea mai bună?

Să ai prieteni pe care nu-i cunoști...	237
O carte nedeschisă e doar o promisiune de carte	253
Călătoria unui grup solitar într-un spațiu oarecum invizibil	257
Funcționarul sentimentelor și gândurilor altora.	270
„Trăiesc atâta vreme cât mă indignez“	278
Cei care, primii, au luat măsura vieții	301
„A nu fi capabil de <i>coup de foudre</i> e un handicap afectiv“	313
„Citind, deveniți «fiul meu»“	317
Împăiat într-o prejudecată.	321
„Oamenii își închipuie că personalitățile culturale reprezintă o altă specie umană“	324
Povestea lui Heidegger în România	330

Schimb de vieți	342
Despre arhitectură, arhitecți și oraș în zodia globalizării	356
Pornind de la Herta Müller. Despre tăcere, cărți, frică și „opoziție deschisă“ în comunism	376
Manuscrisele Cioran	393